

Typológia krajiny Slovenska: regionalizácia jej prírodno-kultúrneho charakteru

J. Oťahel, T. Hrnčiarová, M. Kozová: Landscape Typology of Slovakia: Regionalisation of its Natural-Cultural Character. Život. Prostr., Vol. 42, No. 2, p. 70 – 76, 2008.

Knowledge and specification of the characteristic landscape features need the prior elaboration of the cultural landscape typology (variety of landscape types), that is more complicated than the typology of natural landscape. Some typologies of the diversity and land-use use in its wide diapazone have been elaborated within the frame of European research. Also Slovakia pays attention to this issue mainly after the adoption of the European Landscape Convention (2005). Significant indicators of landscape typology used in Slovakia are: natural conditions, natural resources, natural and cultural phenomena, from which the types and regions can be separated and at the same time established the representative, valuable and unique landscape types. Based on them there can be identified the sites with conserved traditional forms of management, historical landscape structures documenting single stages of social development that need special attention and could be proposed to the List of World Cultural and Natural Heritage. They create the landscape phenomena on the borderline of cultural and natural landscape. The landscape typology of Slovakia is not the aim but it is the tool how to reach better management of the landscape, increase the awareness of landscape values and plan its further sustainable development.

K zachovaniu rozmanitosti prírodných podmienok, kultúrneho bohatstva a foriem života na Zemi významnou mierou prispieva *Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva* a *Európsky dohovor o krajine*, v ktorých sa ochrana nechápe konzervatívne, ale dôraz sa kladie na zachovanie typických hodnôt a charakteristických črt územia. Prírodné pomery sú dané predovšetkým geografickou polohou, zonálnou a azonálnou diferenciáciou krajinných zložiek. Kultúrne aspekty krajiny možno chápať ako hmotnú realitu, ktorá je výsledkom neustáleho spolupôsobenia človeka a jeho aktivít na prírodné zložky. Územie s tradičným spôsobom využívania je pre súčasnú krajinu mimoriadne významným ekologickým, genofondovým, ale aj kultúrnym fenoménom.

Pestrosť a rozmanitosť európskych krajín predstavuje obrovské prírodné a kultúrne dedičstvo. Už niekoľko desaťročí si jednotlivé krajiny analyzujú poznatky o reliéfe, horninách, pôdach, klíme, vegetácii a živočíšstve, ale aj o historickom vývoji osídľovania,

kultivácii pôdy a jej využívaní, o formovaní kultúrnej krajiny. Syntézu poznatkov sa usilujú prezentovať prostredníctvom priestorovej klasifikácie, resp. regionálnej taxonómie, najčastejšie regionálnej typizácie. Na Slovensku táto syntéza poznania vyvrcholila predovšetkým v dvoch významných kartografických dielach – Atlase SSR (Mazúr, ed., 1980) a Atlase krajiny SR (2002). Ich mapové vyjadrenie má nezastupiteľnú úlohu, napr. pri manažovaní krajiny, prognózovaní možných zmien v krajine a pod. Typológia kultúrnej krajiny – rozmanitosť krajinných typov (ktorá v Európe prevažuje) – je oveľa náročnejšia, ako typológia prírodnej krajiny. Veľmi dôležitou úlohou pri vyčleňovaní krajinných typov je čo najobjektívnejšie vybrať podstatné znaky a definovať klasifikačné kritériá – indikátory.

Typológia krajiny na európskej úrovni

Prvú významnú iniciatívu zameranú na zachytenie vysokej diverzity krajiny v rámci Európy predstavuje

typologická mapa vypracovaná v r. 1990 v mierke 1 : 25 000 000 holandským autorom Meeusom (1995) a jeho tímom. Táto mapa definovala na základe integrácie faktorov formujúcich krajinu (akými sú predovšetkým klimatické pomery, charakter reliéfu, vegetácia, krajinný ráz a vývojové trendy vo využívaní krajiny) 30 základných krajinných „megatypov“. V rámci nich sa vyčlenili typy tundrovej krajiny, krajiny tajgy, rôzne typy vrchovinovej a hornatinovej krajiny, typy uzatvorených a polootvorených krajín, otvorených poľných krajín, stepných a suchých krajín, antropogénnych krajín a kultúrnych typov krajín. Spracované bolo len územie členských štátov Európskej únie (v tom čase ich bolo 12), a preto neodráža významné typy krajiny nachádzajúce sa v strednej a východnej Európe.

V r. 2003 inicioval kolektív autorov z výskumného ústavu Alterra (Wageningen, Holandsko) vypracovanie novej paneurópskej klasifikácie krajiny LANMAP2. Klasifikácia metodicky vychádza zo syntézy digitálnych európskych databáz o klimatických podmienkach, reliéfe, pôdach, potenciálnej vegetácii a krajinej pokrývke. Výsledný krajinný typ predstavuje funkčnú hierarchiu abiotických, biotických a kultúrnych prvkov krajiny. Klasifikácia je založená na kombinácii rôznych tematických vrstiev geografických údajov (digitálny model reliéfu, horninové podložie, krajinná pokrývka a pod.). Prvýkrát sa pre klasifikáciu a typológiu krajiny na európskej úrovni použili technológie GIS. Výsledkom bola podrobná digitálna mapa, ktorá obsahovala 14 000 mapovacích jednotiek krajiny. V tejto mape je krajinný typ vyjadrený na základe funkčnej hierarchie abiotických, biotických a kultúrnych prvkov. Celkovo bolo vytvorených 375 európskych krajinných typov. Výsledné krajinné typy sú charakterizované 5-miestnym digitálnym kódom. Vytvorená klasifikácia a typológia tvorí východisko a porovnávací základ na európskej úrovni na hodnotenie krajinného rázu, identifikáciu ohrozených typov európskych kultúrnych krajín, monitoring a modelovanie zmien v krajine (Wascher, ed., 2005).

Ďalším významným európskym projektom, osobitne zameraným na hodnotenie a ochranu krajinného rázu a prístupov v jednotlivých krajinách, v ktorom sa využili aj výsledky klasifikácie krajiny LANMAP2, bol projekt ELCAI (*European Landscape Character Assessment Initiative*). Tento medzinárodný projekt sa riešil v r. 2003 – 2005 v rámci 5. rámcového programu Európskej únie (www.elcai.org). Koordinátorom projektu bol D. M. Wascher, pracovník Alterra. Na riešení projektu sa podieľalo 14 európskych krajín vrátane susedných štátov (Českej republiky, Rakúska a Maďarska). Cieľom projektu ELCAI bolo (Lipský, 2004):

- poskytnúť systematický prehľad o súčasnom stave typológie, indikátorov a metód hodnotenia krajinného rázu na národnej a európskej úrovni,

- uviesť príklady praktickej aplikácie týchto koncepcií a metód,
- analyzovať politický a právny rámec hodnotenia krajinného rázu a monitoring zmien v krajine (so zreteľom na situáciu v jednotlivých krajinách aj na celoeurópske programy a projekty NATURA 2000, Agenda 21, Európsky dohovor o krajine a pod.),
- predstaviť hodnotenie krajinného rázu ako nástroj spájajúci regionálne a národné prístupy zdola a európsky prístup zhora na podporu budúcich európskych programov a stratégií zameraných na hodnotenie, plánovanie a manažment krajín pod tlakom súčasných zmien,
- predstaviť a expertne zhodnotiť novú typológiu a mapu európskych krajín založenú na európskych a národných databázach,
- iniciovať kontakty a zabezpečiť spätnú väzbu so súčasnými a potenciálnymi užívateľmi (*stakeholders*) výstupov z hodnotenia krajinného rázu (plánovačmi, riadiacou sférou, manažérmi a pod.).

Výskum krajiny – jej vlastností, dimenzií a fyziognómie

Určitú časť zemského povrchu, kde žije, hospodári, ale aj relaxuje človek, nazývame krajina. Tento segment Zeme tvorí primárne jeho materiálnu prírodnú entitu, ktorú človek v rôznom stupni využíva, pretvára a organizuje. Fyziognómii prírodných podmienok dodáva človek tvár kultúrnej krajiny. V historickom vývine pritom zanechal rôzne dedičstvo svojho vplyvu, v závislosti od spoločenského a kultúrneho rozvoja v kontexte hraníc poznania, technickej vyspelosti a organizácie života. Treba si uvedomiť, že prírodné danosti – pôvodný fond krajiny, výrazne determinovali aj rozvoj kultúrneho dedičstva krajiny. Krajinu ako prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo musíme v prvom rade poznať, aby sme ju mohli ďalej využívať, rozvíjať, ale predovšetkým chrániť pre ďalšie generácie. V tomto zmysle je koncepcia trvalej udržateľnosti spojená hlavne s harmonickým využívaním a rozvojom krajiny ako nášho domova.

Zo všeobecnej definície krajiny je zrejmé, že krajina je časťou teritoriálneho systému, ktorý okrem prírodných procesov rôznou intenzitou riadi aj človek. Spoločensko-ekonomické procesy určujú stupeň skultúrnenia, technizácie krajiny. Materiálna entita krajiny predstavuje jednak priestor biologickej existencie človeka, z čoho vyplýva vzťah človeka ku krajine ako zdroju a jeho využívaniu. Krajina je nielen zdroj a výrobný priestor. Krajina, to je aj priestor, v ktorom človek býva, premiestňuje sa a žije v spoločnosti. Výsledkom tohto vzťahu sú jeho sídla, dopravné a technické zariadenia. Človek ako spoločenský tvor má aj intelektuálny rozmer, potrebu vzdelávať sa, kultúrne,

Pre súčasnú vinohradnícku krajinu je typické striedanie opustených vinohradov s intenzívne obrábanými pozemkami (okolie Modry, 2008). Foto: T. Hrnčiarová

religiózne žiť, duševne sa rozvíjať. Sídla okrem obytných, spoločenských a verejno-správnych funkcií zabezpečujú aj kultúrne a intelektuálne potreby človeka. Spoločensko-intelektuálny rozmer človeka sa odrazil v historicko-kultúrnom dedičstve krajiny, ktoré vytvárajú verejno-správne, liečebné a sakrálne komplexy, často s osobitnými duchovnými hodnotami. Tento duchovný rozmer krajiny (*genius loci*) je ešte výnimočnejšie spojený s človekom a jeho pôsobením v krajine. Materiálna entita krajiny má teda nielen fyzický rozmer, ale aj svoj vonkajší prejav.

Fyziognómiu krajiny a jej estetické hodnoty človek obohatil o duchovný rozmer. Je prirodzené, že s viacerými dimenziami krajiny súvisí aj viacerý prístupov k jej poznávaniu. Synergický efekt spomenutých rozmerov vnímame ako reálnu krajinu. Prírodzene, že viacrozmerná krajina vyvoláva aj potrebu viacerých prístupov k jej poznaniu. Uvedené dimenzie krajiny môžeme zjednodušiť v sekvencii: *fyzická podstata prírodnej (pôvodnej) krajiny, jej modifikácia a tvorba kultúrnej krajiny, fyziognomický prejav krajiny, estetická*

percepcia, duchovný odkaz historických súvislostí – identita krajiny.

Pri výskume krajiny sa osvedčil systémový prístup. *Krajina ako geosystém* znamená, že ju skúmame ako hierarchizovaný systém, v zmysle jej vývoja a komplexnosti. Primárne chápeme krajinu ako materiálnu entitu, systém tvorený abiotickými, biotickými a antropogénnymi (človekom modifikovanými, pretvorenými a vytvorenými objektmi) prvkami. Hybnou silou jej vývoja a zmien sú okrem prírodných aj spoločensko-ekonomické procesy, určované ľudskou spoločnosťou. Ľudská spoločnosť ako taká (sociálno-ekonomická sféra) nie je predmetom výskumu krajiny. V krajine sa premieta práve cez materiálnu entitu a jej spomenuté dimenzie. Táto krajina je predmetom reálneho výskumu, hodnotenia a plánovania.

Krajinu ako materiálnu entitu, ako geosystém, skúmame hierarchizovane aj z hľadiska efektívneho hodnotenia vplyvu človeka na krajinu. Subsystem prírodnej krajiny chápeme ako hypotetický pôvodný stav, ktorý by existoval pred jeho využívaním človekom. Prírodný subsystem krajiny je vlastne rekonštrukcia podľa relevantných (pôvodných) prvkov a vlastností, ale vzťahuje sa k súčasným klimatickým podmienkam. Poznanie prírodnej krajiny ako primárnej štruktúry nám odhaľuje autoregulačný systém a potenciál krajiny na jeho využitie.

Reálny stav krajiny skúmame podľa jej súčasného využitia, ktorého materiálnu entitu predstavuje krajinná pokrývka. *Krajinnú pokrývku* chápeme ako biofyzikálny stav, vyplývajúci z prírodných daností a využívania krajiny. Výskum subsystemu, známeho aj ako *druhotná krajinná štruktúra* (Miklós, Izakovičová, 1997), je efektívny prostredníctvom satelitných a leteckých snímok. Krajinná pokrývka reprezentuje teda materiálnu entitu prírodnej povahy a spoločenského vplyvu a vytvára entitu kultúrnej krajiny.

Mnohé časti kultúrnej krajiny, najmä v regionálnej mierke, indikujú jej základné funkcie, ktoré poukazujú na priestorovú organizáciu krajiny. Kultúrna krajina je polyfunkčná, mnohé funkcie môžeme analyzovať a skúmať len v lokálnych mierkach. Súvisia najmä s funkciami sídel, známymi ako služby alebo terciárna sféra. Analýzu socioekonomických funkcií krajiny označili Miklós a Izakovičová (1997) ako výskum *terciárnej štruktúry krajiny*. V lokálnej mierke sú to najmä rezidencie panovníkov, verejno-správne a univerzitné komplexy, a osobitne sakrálne stavby, ktoré dodávajú krajine duchovný rozmer. Ich analýza má vzťah aj k poznávaniu krajiny a diferenciacii priestorového usporiadania funkčných zón v krajine.

Fyziognomický prejav materiálnej bázy krajiny vníma človek najprv vizuálne. Podľa Oľahela (1994) „*krajina je systém materiálnych prvkov, synergicky interagujú-*

cich cez svoje vlastnosti v priestorovej a časovej dimenzii. Jej materiálna štruktúra má svoj vonkajší prejav, obraz, ktorý sa diferencuje v priestore a čase svojou vizuálnou štruktúrou.“ V zmysle vizuálnych kvalít a estetických princípov možno diferencovať a hodnotiť krajinu ako estetický vnem. Analýza vizuálnych a estetických hodnôt prispieva k poznaniu krajiny, jej obrazu, a potom aj k jej zveľadovaniu a ochrane. Spolu s duchovným odkazom získava takto obraz krajiny aj ďalší emočný rozmer, determinovaný historickou krajinnou identitou. Poznanie *genia loci* prispieva aj k úplnosti identifikácie krajiny.

V tomto zmysle nadobúda pojem krajina význam životného prostredia – „krajina ako environmentálna entita“ (Drdoš, Oľahel, 2007). Tento význam dokumentuje aj definícia krajiny podľa § 139a ods. 3 zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov: „Krajina je komplexný systém priestoru, polohy, georeliéfu a ostatných navzájom funkčne prepojených hmotných prirodzených a človekom pretvorených aj vytvorených prvkov, najmä geologického podkladu a pôdotvorného substrátu, ovzdušia, vodstva, pôdy, rastlinstva a živočíšstva, umelých objektov a prvkov využitia územia, ako aj ich vzájomných vzťahov vyplývajúcich zo sociálno-ekonomických javov v krajine. Krajina je životným prostredím človeka a ostatných živých organizmov“. Definícia podľa Európskeho dohovoru o krajine je predovšetkým zameraná na vnímanie človeka: „Krajina znamená časť územia, tak ako ju vnímajú ľudia, ktorej charakter je výsledkom činnosti a vzájomného pôsobenia vzťahov prírodných a/alebo ľudských faktorov.“

Prírodné, historické a kultúrne aspekty pri výskume typológie krajiny Slovenska

Identifikácia prírodnej krajiny *metódou geoekologického výskumu* je primárna z hľadiska poznania autoregulačných schopností a potenciálu krajiny na spoločenské využitie. Výsledky je vhodné prezentovať v národnej a regionálnej mierke (1 : 500 000 až 1 : 50 000) metódami regionálnej taxonómie, predovšetkým regionálnej typizácie. Na tejto úrovni pôjde predovšetkým o definovanie prírodných znakov/charakteristík/indikátorov krajiny – výber znakov pre typológiu (potenciálnej) prírodnej a (súčasnej) kultúrnej krajiny.

Ako významné *prírodné indikátory* typológie krajiny možno navrhnúť:

- *prírodné podmienky* (reliéf – typy reliéfu, prírodné bariéry; geologické podložie, pôda, voda, podnebie, biotopy, potenciálna prirodzená vegetácia) a vymedzenie reprezentatívnych, vzácných a unikátnych typov krajiny z hľadiska prírodných podmienok,

Intenzifikačným procesom (na svahu v pozadí) došlo k odstráneniu najmä krovín, extenzifikačný proces (na svahu v popredí) spôsobuje zarastanie úzkopásových poličiek a lúk (okolie Vlkoľínca, 2007). Foto: T. Hrnčiarová

- *prírodné zdroje* (nerastné, lesné, pôdne, vodné a genofondové zdroje) a vymedzenie reprezentatívnych, vzácných a unikátnych typov krajiny z hľadiska prírodných zdrojov,
- *prírodné fenomény* (ochrana prírody, NATURA 2000 a iné) a vymedzenie reprezentatívnych, vzácných a unikátnych typov krajiny z hľadiska prírodných fenoménov,
- *vyčlenenie reprezentatívnych, vzácných a unikátnych typov a regiónov prírodnej krajiny.*

Vyčlenené prírodné typy nebudú spracované na základe klasickej typizácie a regionalizácie, ale na základe vystihnúť špecifických črt, ktoré v minulosti zohrali významnú úlohu pri osídľovaní a kultivácii krajiny. Okrem toho, tieto metodické postupy budú vychádzať z princípu vzájomných vzťahov medzi: 1. hnacími silami (D – *Driving Force*), napr. implementácia rôznych politík a stratégií, demografické trendy a zmeny a pod.; 2. tlakmi na životné prostredie (P – *Pressure*), napr. zmeny v poľnohospodárskom využívaní

Blatnica, aj napriek novej výstavbe, má zachovanú centrálnu časť obce s pôvodnou architektúrou (2006). Foto: T. Hrnčiarová

ní, prechod k extenzívnym formám využívania; 3. stavom životného prostredia (S – State); 4. dôsledkami vplyvujúcimi zo zmeny charakteru využívania (I – Impacts), napr. zmeny v biodiverzite a 5. realizovanými opatreniami na nápravu tohto stavu (R – Response), napr. agroenvironmentálne schémy. Ide o tzv. indikátorový model D-P-S-I-R. Pre vyčlenené typy a regióny prírodnej krajiny možno navrhnúť manažment krajiny a opatrenia na ich zachovanie, resp. revitalizáciu, ako podklad pre územné plánovanie, regionálny rozvoj a rôzne sektorové plány.

Kultúrnu krajinu reprezentuje *súčasnú využitie krajiny*, ktorého materiálnu entitu predstavuje *krajinná pokrývka*. Jej identifikácia prostredníctvom metódy CORINE Land Cover (CLC), najmä najnovšia údajová vrstva za r. 2006 (CLC2006), umožní predstaviť reálnu krajinu v národnej a regionálnej mierke (1 : 500 000 až 1 : 100 000). V lokálnej mierke možno predstaviť len vybrané príklady, analogické reprezentatívnym geosystémom.

Významným fenoménom kultúrnej krajiny sú *historické krajinné štruktúry s tradičným spôsobom hospo-*

dárenia a osídlenia, ktoré sú veľmi cenné nielen z národného, ale aj medzinárodného hľadiska (tradičná vinohradnícka, agrárna a banícka krajina, krajina s rôznymi formami osídlenia, stavieb a pod.). Nie je dôležité, akú krajinu máme chrániť, ale skôr, aké aspekty sú najcennejšie a na aký krajinný typ sú viazané (Kender a kol., 2005). Je potrebné identifikovať lokality so zachovanými tradičnými formami hospodárenia, historickými krajinnými štruktúrami dokumentujúcimi jednotlivé etapy rozvoja spoločnosti, ktoré vyžadujú práve v súčasnosti špeciálnu pozornosť. Historické krajinné štruktúry veľmi ľahko podliehajú zmenám a narušeniu, čím dochádza k ich zániku (proces antropogénny, ale aj sukcesný), a navyše chýba ich legislatívne zabezpečenie. Proces typológie kultúrnej krajiny by sa mal robiť na základe zhodnotenia územia Slovenska aj z hľadiska historických krajinných štruktúr, ktoré pretrvávajú až do súčasnosti, pričom sa v nich prelínajú kultúrne, ako aj prírodné prvky krajiny. Tvoria neoddeliteľný krajinársky, ekologický a harmonicky vyvážený celok.

Ďalším špecifickým fenoménom kultúrnej krajiny sú *kultúrne pamiatky*. Nazeranie na ochranu pamiatok prešlo postupným rozširovaním sféry záujmu ochrany od ochrany jednotlivých cenných predmetov (ochrana prvků bez vzťahu k jeho okoliu), až na celé stavebné objekty – sledovanie vzťahov historických objektov s ich bezprostredným aj širším okolím (Dvořáková, Husovská, 2000). Identifikovať v krajine územia so zachovaným tradičným spôsobom využívania je významné nielen z ekologického hľadiska, ale aj z kultúrneho, historického, estetického a krajinárskeho aspektu. Hodnota týchto lokalít vyplýva predovšetkým z nízkeho stupňa intenzifikácie, vysokej diverzity krajiny, zachovaného tradičného spôsobu ľudových, technických a iných stavieb, drevených pôvodných obydlí, zachovaných tradičných foriem poľnohospodárskeho využívania s komplexmi lesov a ľudovou architektúrou, ktoré tvoria významnú spoločenskú hodnotu územia.

V záujme zachovania nielen kultúrnohistorických hodnôt krajiny, ale aj určitého *spôsobu hospodárenia/využívania*, mali by sa vytypovať oblasti, v ktorých sa ešte tento spôsob zachoval. Zároveň je potrebná ich určitá konzervácia, ktorá by sa súčasne stala historickým zdrojom a príkladom obnovy prírodného i kultúrneho dedičstva krajiny pre okolité intenzívne využívané územia. Na území Slovenska ešte aj dnes nachádzame hodnotné tradičné formy využívania – typy kultúrnej krajiny – ktoré vyplývajú predovšetkým z nezmeniteľných a neobnoviteľných krajinnoekologických podmienok každého regiónu. Okrem pamiatok a chránených území prírody, ktoré sa vyhlasujú podľa platnej legislatívy, možno vyčleniť pretrvávajúce *historické krajinné štruktúry s tradičným spôsobom hospodárenia*:

- tradičná vinohradnícka krajina (maloblokové vinice, drevené koly, terasy, kamenné valy, vínne pivničky a budy),
- tradičná agrárna krajina (mozaikové krajinné štruktúry zložené z komplexov úzkopásových polí, agrárnych foriem reliéfu (medze, terasy, valy a i.), lúk, pasienkov, porastov stromov a krovín s roztrúsenými obydliami, senníkmi, salašmi, prístreškami),
- tradičná banícka krajina (štölne, haldy, závrty, tajchy),
- tradičná krajina s výskytom rôznych menších stavieb (vodné mlyny, pily, lesná železnica, kovácke dielne),
- tradičná rybníčná krajina (malochov rýb, rybníky, tajchy),
- tradičné formy osídlenia s pôvodnou ľudovou architektúrou (lazy, kopanice, samoty, štále),
- krajina so sakrálnymi pamiatkami (drevené kostolíky, zvonice),
- tradičná krajina s kúpeľnou funkciou (sanatóriá, pramene, kúpeľné miesta) a i.

Mali by sa identifikovať lokality so zachovanými tradičnými formami hospodárenia, historickými krajinnými štruktúrami dokumentujúcimi jednotlivé etapy rozvoja spoločnosti, ktoré vyžadujú špeciálnu pozornosť a mohli by byť perspektívne navrhnuté na zapísanie do *Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva* v kategórii kultúrna krajina. Slovensko je z tohto aspektu špecifickou krajinou, nakoľko sa tu prelínajú prvky pozostatkov dvoch protichodne pôsobiacich systémov – kapitalistického a socialistického, ktoré vtláčili špecifické črty formovaniu krajiny (Nováková, Hrnčiarová a kol., 2001).

***

Vo všeobecnosti možno na území Slovenska vyčleniť premenu 3 hlavných typov krajiny. Prvý je *prírodno-kultúrny typ so silne devastovanou, narušenou a intenzívne využívanou krajinou* – ide o premenu na urbanizovanú a intenzívne poľnohospodársky a priemyselne využívanú krajinu. Na tomto území sa tradičné historické krajinné štruktúry zachovali iba minimálne, kultúrne pamiatky sa vyskytujú predovšetkým v urbanizovanom území. Druhý je *prírodno-kultúrny typ s prevahou poľnohospodárskej krajiny a vidieckymi sídlami*, kde sa vyskytujú väčšie alebo menšie enklávy historických krajinných štruktúr v závislosti od intenzity využívania územia. Prírodné podmienky a poloha regiónov mali tiež významný vplyv na konzerváciu špecifických foriem využitia krajiny. Tretí je *prírodno-historický typ s extenzívne využívanou poľnohospodárskou a lesnou krajinou s využitím aj ako rekreačná krajina*. Na mnohých miestach sa zachoval tradičný spôsob využívania územia s pôvodnou architektúrou. Tvorí fenomén na rozhraní kultúrnej a prírodnej krajiny. Zachovan

Pôvodná drevená architektúra v Blatnici (2006). Foto: T. Hrnčiarová

vanie tradičnej kultúrnej krajiny je veľmi zložitá a problémová, pretože v mnohých prípadoch pôda, ktorá sa extenzívne nevyužíva, napr. na chov dobytka alebo zber sena, postupne podlieha sukcesným procesom, zarastá, a tak zanikajú aj vzácne biotopy. Mnohé cenné lokality boli zničené počas kolektívizácie, čím vznikli nenahraditeľné straty a škody nielen na prírodných hodnotách, ale zanikol tak historický odkaz našich predkov.

Viacere lokality na Slovensku sa stávajú pre súčasnú kultúru unikátne, pretože sú svedkami dávnej minulosti, ale zároveň tvoria aj neodmysliteľnú súčasnosť krajiny. Nejde len o sieť chránených území, ale, naopak, aj o regióny, kde práve vyvážené hospodárske aktivity podporujú a stimulujú v krajine také ekosystémy, ktoré vznikli a môžu sa udržať iba vďaka nim (Hrnčiarová, 1991). Prepojenie kultúrnej a environmentálnej politiky štátu s nástrojmi ekonomického a priestorového plánovania je nevyhnutné. Ochrana tradičnej kultúrnej krajiny prispieva nielen k zachovaniu kultúrnych hodnôt krajiny, ale tiež k udržaniu

Návštevu mesta Modra umocňuje popri zachovaných historických pamiatkach aj vinohradnícky charakter okolitej krajiny (2008). Foto: T. Hrnčiarová

a zachovaniu biodiverzity, ekologickej stability územia a jeho prírodno-kultúrneho charakteru.

Typológia krajiny Slovenska nie je cieľom, ale prostriedkom ako lepšie realizovať starostlivosť o krajinu, zvyšovať povedomie o hodnotách krajiny, plánovať a riadiť jej ďalší udržateľný rozvoj. Vo všetkých častiach metodického postupu (analytickej, syntetickej a interpretačnej) treba prihliadať na požiadavky implementačnej fázy, aby dosiahnuté výsledky mali čo najúčinnejšie využitie v praxi. Výsledky sa využijú aj pri stanovení potenciálov a regulatívov v rámci krajinného plánovania, územného plánovania, strategického sociálno-ekonomického plánovania, pozemkových úprav, integrovaného manažmentu povodí, lesných hospodárskych plánov, v koncepciách ochrany prírody a krajiny, posudzovaní vplyvov na životné prostredie a pod. Významnou súčasťou implementačnej fázy by mala byť aj priebežná propagácia výstupov typológie krajiny.

Príspevok vznikol ako výstup vedeckých projektov: 2/7027/8 Hodnotenie zmien diverzity krajiny a 2/7021/27

Štruktúra vidieckej krajiny: analýza vývoja, zmien a priestorovej organizácie aplikáciou databáz CORINE land cover a geografických informačných systémov v rámci Vedeckej grantovej agentúry MŠ SR a SAV a projektu 3/5149/07 Medziuniverzitná obsahová integrácia študijných programov zameraných na krajinné plánovanie v rámci Kultúrnej a edukačnej agentúry MŠ SR.

Literatúra

- Atlas krajiny SR. Bratislava: MŽP SR, Banská Bystrica: SAŽP, 2002, 344 s.
- Drdoš, J., Oťaheľ, J.: Landscape as Research Subject. In: Kozová, M., Hrnčiarová, T. (eds.): Landscape Ecology in Slovakia: Development, Current State and Perspectives. Ministry of the Environment of the Slovak Republic, Slovak Association for Landscape Ecology, 2007, p. 91 – 96.
- Dvořáková, V., Husovská, L.: Krajina ako pamiatková hodnota. *Život. Prostr.*, 34, 2000, č. 5, s. 246 – 250.
- Hrnčiarová, T.: Bola raz jedna krajina... (K rozvoju Zamaguria). *Život. Prostr.*, 25, 1991, č. 4, s. 213 – 215.
- Kender, J. a kol.: Návraty ke stromům, vodě a zemi aneb deset let péče o krajinu domova. Program péče o krajinu MŽP ČR. Průhonice: VÚKOZ, 2005, 80 s.
- Lipský, Z.: Typy evropské krajiny. *Život. Prostr.*, 38, 2004, č. 3, s. 135 – 141.
- Mazúr, E. (ed.): Atlas krajiny SSR. Bratislava: SAV a SGÚK, 1980.
- Meeus, J. H. A.: Pan-European Landscapes. *Landscape and Urban Planning*, 31, 1995, No. 1 – 3, p. 57 – 79.
- Miklós, L., Izakovičová, Z.: Krajina ako geosystém. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1997, 153 s.
- Nováková, K., Hrnčiarová, T. a kol.: Diverzifikácia kultúrnej krajiny Slovenskej republiky. Lúčno-pasienková krajina. Nominácia do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO. Banská Štiavnica: SAŽP, Bratislava: ÚKE SAV, Združenie Krajina 21, 2001, 123 s.
- Oťaheľ, J.: Visual Landscape Perception Research for Environmental Planning. *Geographia Slovaca*, 6, 1994, p. 97 – 103.
- Wascher, D. M. (ed.): European Landscape Character Areas. Typologies, Cartography and Indicators for the Assessment of Sustainable Landscapes. Wageningen: ELCAI, Landscape Europe, Alterra, 2005, 150 p.

Prof. RNDr. Ján Oťaheľ, CSc., Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava, otaheľ@savba.sk
Doc. RNDr. Tatiana Hrnčiarová, CSc., Ústav krajinej ekológie SAV, Štefánikova 3, P. O. Box 254, 814 99 Bratislava, tatiana.hrnčiarova@savba.sk
Prof. RNDr. Mária Kozová, CSc., Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Mlynská dolina B-2, 842 15 Bratislava, kozova@fns.uniba.sk